

УДК 821.124'04-94.09(092):27-335
 DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/59-3-25>

Галина ШЕВЦІВ,
 orcid.org/0000-0003-1368-8492
 кандидат філологічних наук,
 старший викладач кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання
 Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
 (Дрогобич, Львівська область, Україна) powersoftshar@gmail.com

ДО ПИТАННЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО АВТОБІОГРАФІЧНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено розгляду жанрово-стильових особливостей християнського автобіографічного дискурсу. Проаналізовано вплив християнства на розуміння цінності людської особистості. Зазначено, що увага релігії до внутрішнього світу людини породила автобіографічні форми його вираження. Метою статті є виявлення та аналіз основних ознак європейського християнського автобіографічного дискурсу. Матеріалом нашого дослідження є літературний текст «Сповіді» Августина.

Поширення християнства сприяло самоусвідомленню індивіда, оскільки кожен ніс відповідальність перед Богом. Підкреслено, що автобіографічні твори Овідія, Флавія, жанр втішання, листи Сенеки, роздуми Марка Аврелія створили підґрунтя для середньовічного жанру бесід із самим собою. У цьому ряді особливо виділено жанр втішання, який включає сповідь, молитву, каяття і вільне прийняття кари. Зберігаючи богословський характер своєї розповіді, Августин переходить до антропологічної філософії.

«Сповідь» Августина демонструє інтелектуальну та психологічну проникливість її автора. Цей діалог із Богом і з самим собою є процесом психологічного розвитку особистості. Звернений до Бога та людини автобіографічний дискурс Августина викликаний до життя людським запитом. Виявлено, що такий канон письма не мав прямих зразків в античній літературі. Серед основних характеристик автобіографічного дискурсу Августина відзначено поєднання християнських істин з індивідуальними ситуаціями та нетипову манеру представлення інших персонажів. Оскільки в Августина духовна природа людини є визначальною, то від стану душі залежить розвиток особистості. Аналіз полеміки Августина з філософами представляє її як діалог автора з неактуальною для нього старою культурою.

Акцентовано звернення авторів відомих літературних автопортретів (Петрарка, Монтьєн, Руссо) до цього літературного прикладу. Перші середньовічні автобіографічні твори опираються на творчість Августина, середньовічна свідомість перебуває в активному пошуку Бога. Для розвитку середньовічного автобіографізму велике значення мала житійна література як християнська література з суворими жанровими канонами.

Ключові слова: автобіографія, автобіографічний дискурс, автор, гріх, релігія, сповідь, християнство.

Halyna SHEVTSIV,
 orcid.org/0000-0003-1368-8492
 Candidate of Philological Sciences,
 Senior Lecturer at the German and French Languages and their Methodologies Department
 Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
 (Drohobych, Lviv region, Ukraine) powersoftshar@gmail.com

ON THE QUESTION OF CHRISTIAN AUTOBIOGRAPHICAL DISCOURSE

The article is devoted to the genre and style features of Christian autobiographical discourse. The influence of Christianity on the understanding of the value of the human personality is analyzed. It is noted that the attention of religion to the inner world of man gave rise to autobiographical forms of its expression. The article aims to identify and analyze the main features of European Christian autobiographical discourse. The material of our study is the literary text of «Confession» by Augustine.

The spread of Christianity contributed to the self-awareness of the individual, because everyone was responsible to God. It is emphasized that the autobiographical works of Ovid, Flavius, the genre of consolation, the letters of Seneca, and the reflections of Marcus Aurelius created the basis for the medieval genre of conversations with oneself. In this series, the genre of consolation is especially highlighted, which includes confession, prayer, repentance, and freehearted acceptance of punishment. Preserving the theological character of his story, Augustine turns to an anthropological philosophy.

Augustine's Confession demonstrates the intellectual and psychological insight of its author. This dialogue with God and with oneself is a process of psychological development of the individual. Augustine's autobiographical discourse addressed to God and man is brought to life by human inquiry. It was found that such a canon of writing did not have immediate examples in ancient literature. Among the main characteristics of Augustine's autobiographical discourse is the combination of Christian truths with individual situations and the atypical manner of presenting other characters.

Since for Augustine the spiritual nature of man is decisive, the development of personality depends on the state of the soul. The analysis of Augustine's polemic with philosophers presents it as the author's dialogue with the old culture, which is irrelevant to him.

The appeal of the authors of well-known literary self-portraits (Petrarch, Montaigne, Rousseau) to this example is emphasized. The first medieval autobiographical works are based on the work of Augustine, and medieval consciousness is in active search for God. For the development of medieval autobiography of great importance was biographical literature as Christian literature with strict genre canons.

Key words: *autobiography, autobiographical discourse, author, sin, religion, confession, Christianity.*

Постановка проблеми. Концепція середньовічної людини була теологічною, відповідно до цього факту формувався середньовічний автобіографічний дискурс. Християнина переповнювали почуття відповідальності перед Богом. На початку середньовіччя переважає песимістичний погляд на людську природу, який підсилюється усвідомленням людиною своєї гріховності. Ускладнення соціальної структури, релігійні та інтелектуальні переміни уможливили самозаглиблення середньовічного індивіда. Зародження і поширення християнства принесло у світову культуру поняття цінності людської особистості. Християнська релігія передбачала сповідь кожного віруючого та посилювала увагу людини до власних гріхів і до життя загалом: «за церковним правом від 1215 р. усі християни мусіли щорічно зізнаватися у своїх гріхах на сповіді (Дінцельбахер, 2004: 205)». Увага релігії до внутрішнього світу людини породжувала автобіографічні форми його вираження. Прикладом цьому слугує автобіографізм апостола Павла, який часто розповідав про своє життя. Саме ця особистість внесла у християнську культуру перші риси сповіді: «Під впливом творів Павла та псалмів склався перший в історії великий автобіографічний твір – «Сповідь» Августина (Безрогов, 2004: 216)».

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення християнської автобіографії, зокрема «Сповіді» Августина вже тривалий час у полі зору українських і зарубіжних дослідників. Діапазон наукових пошуків у цьому напрямку надзвичайно широкий, оскільки він охоплює проблеми теологічні, філософські, культурологічні та літературознавчі. «Сповідь» Августина розглядають як культурне явище (В. Літвінський), як філософське трактування людини (О. Карліна). Окремі розвідки присвячені вивченню особливостей письмового тексту цього сповідального твору (Л. Мазур) та теоретичним питанням становлення літературного жанру сповіді загалом (Р. Дзик), а також дослідженню поетики «Сповіді» в контексті християнської літератури IV-го століття (Ю. Іванова). Німецькомовні дослідження «Сповіді» Августина зосереджені

на вивченні особливостей цього твору та його подальшого впливу на становлення європейської художньої автобіографії (П. Айзеле, Г.-Й. Зібен, А. Фюрст, А. Цумкеллер, В. Екерманн), французькі дослідження присвячені аналізу жанру та стилю цього твору (Ж. Фонтен), вивченню структури уявного (Р. Камбронн), ролі «Сповіді» Августина у літературній традиції (П. Курсель).

Метою статті та її основним завданням є виявлення основних ознак християнського автобіографічного дискурсу. **Об'єктом** дослідження є християнський автобіографічний дискурс, втілений у «Сповіді» Августина. **Матеріалом** нашого дослідження є літературний текст «Сповіді» Августина.

Виклад основного матеріалу. Пік розвитку автобіографічної традиції у християнстві представлений духовними автобіографіями, які з XVII-го століття набувають масового поширення. В основі ранньохристиянської автобіографії лежить сюжет про набуття знань розповідачем, метою автобіографічного тексту є поширення цих знань. Практично всі автобіографи цієї епохи виявляються послідовниками апостола Павла, що проявляється у їхньому автопредставленні як грішників. Вони закликають публіку орієнтуватися на їхній досвід, який є виразником досвіду адепта істинної релігії. Головним догматом християнства є віра в Бога, а сповідь – очищенням і духовним порятунком людини. Історики культури вважають, що лише з християнських часів правомірно говорити про тенденцію до вербальної ауто-артикуляції та публічної верифікації власного буття (Соколов, 1997: 128). Церковна сповідь виконує близьку до художньої літератури функцію, яка також є розповіддю про людину та відображенням внутрішнього змісту життя, кульмінаційним ядром якого є конфлікт. Християнство сприяло самоусвідомленню індивіда, оскільки кожен ніс відповідальність перед Богом. М. Михайлова наголошує, що християнська культура утвердила цінність вільної особистості безвідносно її приналежності до роду чи становища всередині соціуму. В лоні цієї культури стає можливою поява жанру сповідальної автобіографії (Михайлова, 1997: 9-13). Дослідження сповіді

у філософській науці приводить дослідників до висновку про необхідність існування цього жанру (Уваров, 1996: 245).

У контексті нашого дослідження вартий уваги жанр втішання, який включає сповідь, молитву, каяття і вільне прийняття кари. «Втішання філософією» Северина Боеція свідчить про набуття сповіддю світського статусу, є роздумом, осмисленням власної долі та філософствуванням щодо неї. Відповідно сповідь, з допомогою якої стає можливим розкриття критеріїв істинності людського буття, сприймається як архетип європейського мисленевого дискурсу. Автобіографічні фрагменти наявні в творах, які ще не писалися як автобіографії: «Діалог з Трифоном-іудеєм» Іустина Мученика, «Лист до Донатана» Кіпріана Карфагенського, трактат Іларія Пиктавійського «Про Трійцю», у передмові до якого автор представляє своє життя зразком для наслідування. Вже згадувані нами твори Овідія, Флавія, жанр втішання, листи Сенеки, роздуми Марка Аврелія створили підґрунтя для середньовічного жанру «одиноких бесід із самим собою», засновником якого є Августин Аврелій.

Неабиякий інтерес для нас становить «Сповідь» Августина, який «привертає увагу читачів і викликає захоплення неблаганністю й глибиною проникливості дослідження (Ворнер, 2005: 12)». Це особлива автобіографічна форма, яка охоплює перші 33 роки життя її автора: від народження в 354 р. до хрещення і смерті матері Моніки в 387 році. Автор свідомо вибирає назву цього твору, оскільки в ній закладена потрібна семантика: хвала, визнання віри та визнання своєї гріховності.

У популяризації цієї книги суттєву роль відіграє церква. Секрет неабиякої актуальності «Сповіді» в тому, що шлях дорослішання людини подібний до життєвого шляху її автора. Розповідь Августина має богословський характер, але в ній вже помітний перехід до антропологічної філософії. В Августина знаходимо зразок побудови системи на моментах самозвіту-сповіді, яка допускає існування в ній моменту боротьби з Богом і людьми, що викликає злі, недовірливі тони, цинізм та іронію [Бахтин, 1975: 128-135]. «Сповіді» притаманний дух грецької площі, що є важливим штрихом християнського автобіографічного дискурсу: «Характерно, що ще «Сповідь» Блаженного Августина не можна читати «про себе», а слід декламувати вголос, настільки в її формі ще живий дух грецької площі (Бахтин, 1975: 285)». Автобіографічний дискурс Августина презентує час його пошуку свого «я». Тут об'єднані контр-

асти його епохи та нового часу, оскільки, будучи предтечею середньовічного католицизму, Августин вже був пророком протестантизму.

Насичення автобіографічного дискурсу Августина філософськими проблемами підсилює напруженість стилю, специфіка якого викликана передачею сумнівів автора в істинності догматів античної філософії. До свого навернення Августин скептично оцінював можливості філософії, а релігійна віра вселила до неї нову довіру. У представленій Л. Карсавінім характеристиці «Сповіді» її порівнюють з життєписом Гете: «Це – релігійна філософія індивідуального життя, чи, як сказав би Гете, це «Wahrheit und Dichtung» – «істина і творчість (Карсавин, 2002: 388)». Дещо стриманіше характеризує «Сповідь» І. Мейендорф, представляючи її як автобіографічний твір, що описує життя у термінах містичного та духовного досвіду. Він вважає, що «Сповідь» є не простим зображенням благородних людських характеристик, а доказом їхнього існування (Мейендорф, 2002: 411-425). Звертаючись до проблем жанрової дефініції цього твору, скажемо, що в українській філософії існує погляд на «Сповідь» як на автобіографічну повість, принципи якої були визначені засобом психоаналітичного лікування (Федь, 2004: 125).

Августин шукає відповідь на запитання, що є Бог. Поєднуючи викладення думок із молитвою, він розповідає про віднайдення Бога в глибинах власної душі. У літературознавстві заявлена думка, що в жанровому відношенні ця книга є трактатом, який подібний на трактати Цицерона «По старість» і «Про дружбу» (Григорьєва, 1989: 273). Молитвами є дві глави одинадцятої книги (Августин, 1999: 213). Поєднуючи аналіз пам'яті та вивчення часу, десята та одинадцята книги цього життєпису демонструють силу Августина. Основною у десятій книзі є метафора «просторі теремі пам'яті», при цьому вона підкріплена іншими метафорами: «з глибини своєї криївки», «до своєї просторої оселі», «в якихось таємних, незбагнених закутах», «в глибині пам'яті», «з тієї самої скарбниці пам'яті», «безмежний храм» (Августин, 1999: 177-179).

Дещо нетрадиційний підхід до інтерпретації «Сповіді» Августина демонструє дослідниця М. Ворнер, вважаючи її одним із відомих у художній літературі епізодів, які вказують на необхідні для акту вибачення складники. Августин вибачається, бере на себе провину та висловлює каяття, яке повинне супроводжуватися урочистою обіцяркою (Ворнер, 2005: с. 10). Початок «Сповіді» вибудовується навколо спогадів, пов'язаних із

набуттям життєвого досвіду. Августин не згадує про своє тодішнє впливове становище в суспільстві, і це виявляє його зневажливе ставлення до оцінки тогочасним суспільством власної особистості. Відвертаючись від людей, Августин, начебто, нав'язує себе Богові. Цей факт ми розглядаємо як яскравий прояв нарцисизму автора. Самозображення Августина виглядає жалюгідним, а це було вражаючим у Римській імперії четвертого століття: «жодному чоловікові не могло спасти на думку подати себе в такому ганебному вигляді – з такою жіночою слабкістю (Ворнер, 2005: 13)». «Сповідь» Августина демонструє інтелектуальну та психологічну проникливість її автора. Цей діалог із Богом і з самим собою є процесом психологічного розвитку особистості, який відкриває глибину суб'єктивної свідомості. Власне Я не знаходиться ані в центрі, ані на периферії розповіді.

Звернений до Бога та людини автобіографічний дискурс Августина викликаний до життя людським запитом. Він вимагає сприйняття не лише Богом, а й людьми: «Я хочу сповідатися не тільки перед Тобою... але й перед синами людськими ... моїми співгромадянами і моїми супутниками (Августин, 1999: 174)». Августин не звертається до нащадків, але говорить з ними. У цій ситуації йдеться про канон письма, який одночасно відповідав запитам зі сторони та особистим душевним потребам. Такий канон письма не мав прямих зразків в античній літературі, що стає проблемою відсутності для нього чітких жанрових орієнтирів. Щось спільне виявляється між «Сповіддю» Августина та судовими промовами, які в його інтерпретації набирають незвичної для них форми.

Незаперечний вплив «Сповіді» Августина на наступні автобіографічні твори ілюструє наявність у них спільної схеми розповіді: гріховний період, зіслання Божої благодаті, опис оновленої душі, повчання для безбожників. Усі книги «Сповіді» теологічні, але в трьох останніх помітний перехід від самосповіді до світосповіді. Автобіографічний дискурс Августина представляє його самоосмислення та осмислення світу. Результатом самоосмислення стає комплекс бажань, результатом осмислення світу є світ речей і людей. Слово, воля, річ створюють триєдну єдність, навколо якої розгортається уся розповідь. Звернення до компонентів цієї тріади відбувається із зміщенням основного акценту: «У другій книзі йдеться переважно про волю (*voluntas*), у третій – про слово (*verbum*), у четвертій – про речі (*reas*). У книгах п'ятій, шостій, сьомій розповідь розгортається

швидше навколо динаміки тріади як цілісності (Григор'єва, 1989: 249)».

Перші десять книг «Сповіді» – це розповідь Августина про себе, три останні книги – це священні писання. Вони виглядають відірваними від історичного контексту, оскільки Августин роздумує над Святим Письмом. Усі книги «Сповіді» характеризуються молитовним зачином. Августин розмірковує про дружбу, любов, етичні орієнтири. Філософи вважають, що сповідальний жанр начебто зводить дві свідомості та з їхньою допомогою оцінює вчинок (Неретина, 2002: 791). Характерним для автобіографічного дискурсу Августина є поєднання вічних християнських істин з неповторними індивідуальними людськими ситуаціями. Вводячи в розповідь образи інших людей, Августин вибирає нетипову манеру їх представлення, оскільки мірилом духовності в нього виявляється слово. У «Сповіді» відсутні описи одягу та деталі зовнішньої характеристики. Активною характеристикою є мовлення, манера говорити, висловлюватися. Спогади про батьків не створюють їхніх портретів, Августин пригадує їхній внутрішній світ: «Так я уявляю собі це тепер, коли пригадую характер своїх батьків (Августин, 1999: 26)». Августин практично нічого не розповідає про своїх братів і сестру, ми не знаємо, хто з них найстарший, не знаємо імені його коханки та найкращого друга, про якого він неодноразово згадує у своєму творі.

У першій книзі йдеться про перші роки життя, у другій книзі Августин говорить вже про себе шістнадцятирічного, у третій і четвертій книгах описаний вже двадцятий рік життя, у п'ятій книзі Августина вже двадцять дев'ять років, у сьомій книзі описаний зрілий вік (тридцять років), а у восьмій відбувається навернення (тридцять один рік). Як бачимо, три книги описують три роки життя, а для опису перших двадцяти років вистачає чотирьох книг. Сам Августин попереджає читача, що не розкаже всього, тому що вважає біографічний елемент другорядним. Але автобіографічний твір передбачає ретроспективну та систематичну розповідь.

В автобіографічному дискурсі Августина поєднані самозвинувачення з молитвою вдячності та філософський трактат із молитвою каяття. Сам життєпис зміщений на другий план. Філософські роздуми Августина підпорядковані пошуку пристані для душі в абсолютному бутті. Цитуючи Дільтея, додамо ще один важливий штрих: «Його твір – одночасно і релігійні роздуми, і молитва, і розповідь (Дильтей, 1988: 138)». Сплітаючи в собі власне автобіографічну розповідь, мему-

ари, розлогі філософські трактати, щирі молитви каяття та екзегетичні студії, цей твір є все ж таки сповіддю, оскільки елемент олітературення життя автора тут майже не простежується.

Аналіз душі в Августина сповнений риторичних перебільшень. Пафосний стиль опису гріхів має на меті проникнення у душу читача та зближення з ним. За філософією Августина, духовна природа людини є визначальною, і від стану душі залежить шлях розвитку особистості. Звернення до Бога в Августина є зверненням до найвищої реальності буття та абсолютної енергії життя. Часта повторюваність у тексті слів «Бог», «Господь», «сповідь», «сповідатися» створює атмосферу каяття. «Сповідь» ще не є зверненнями до читача роздумами про життя, на ній лежить «печать таїнства» церковної сповіді, яка сприяє розвитку автобіографії-роздумів. Але це і проповідь, у якій передана історія служить прикладом і підштовхує до щирого каяття.

Автобіографічний дискурс Августина відображає перехід від язичництва до християнства. Представлена у тексті полеміка з окремими філософами є діалогом зі старою культурою, яка втрачає цінність для Августина. Без жодних докорів сумління він розвінчує культуру, на якій виховувався сам. Душевні зміни спричинили зміну форми викладення думки, яка вже набирає форми дорадчого красномовства. Завершення восьмої книги демонструє перетворення античних жанрів судової промови та філософського трактату в середньовічні жанри богословського трактату та сповіді. С. Здіорук вважає сповідь Августина перед творцем широкою і правдивою. Августин адекватно рефлексує та передає іншим свій особистий досвід, адже краще від нього самого знати його ніхто не здатен (Августин, 1999: 306).

Г. Попова розглядає «Сповідь» Августина як першу в історії європейської літератури спробу всеохоплюючого самоаналізу. Наявна односторонність у зображенні внутрішнього світу індивіда пояснюється «чіткими рамками жанру релігійної сповіді (Попова, 2006: 7)». Августин акцентує не свою неповторність, а універсальні тенденції людського розвитку. Цей нюанс пояснює розмитість меж автобіографії та богословського трактату, а також відверто публічний характер і дидактизм книги. Це суперечка людини з самою собою і з власною біографією, яка повинна стати для читача дороговказом на шляху до Бога. В автобіографічному дискурсі Августина поєднано два плани, що несуть на собі відбиток вічних християнських істин і неповторність індивідуальної людської ситуації. Цей автобіографічний дискурс

демонструє самоусвідомлення гордої та сильної особистості, що представляє свій духовний розвиток. За його помпезністю проступають почуття людини, вже відмінні від почуттів класичної античності. Основна мета Августина полягає у спонуканні язичників до прийняття християнства. Своє становлення Августин показує як процес різних перетворень, що немислимий без втручання Божої сили. Ю. Кушнінський влучно зазначає, що цей автор не представляє свій завершений портрет, а змальовує рух у його конкретній перспективі. Цей рух подає зображення потрясінь і ходу подій, які час від часу проявлялися. Для опису вибрані події, що були особливими етапами духовного змушнення (Kuczynski, 1983: 15-16).

Автобіографічний дискурс Августина відображає становлення особистості та поєднує індивідуальне із загальним. Автори широко відомих літературних автопортретів (Петрарка, Монтень, Руссо) активно зверталися до цього прикладу. У XX столітті цей твір трактувався як такий, якому притаманні ідеї позитивістської психології та психоаналізу: «Твір Августина ... породив традицію європейської автобіографічної літератури (Дзюба, 2020)». Творчість Августина мала особливий вплив на розвиток культури середньовіччя і Відродження, його «Сповідь» сприяла поглибленню психологічного аналізу в європейській художній літературі наступних періодів. Досвід Августина сприймали й розвивали Данте, Петрарка, Руссо (Кирилюк, 2003: 40).

Антична біографія не мала індивідуального інтересу. Самодослідження душі Августина не було прикладом для духовних осіб, які зображували себе. Гадамер назвав автобіографію цього періоду другорядним феноменом, що йде поряд із біографією. У середньовічних самозображеннях типізація, риторизація, теологічна стилізація поєднані з лише невеликою кількістю індивідуальних рис (Gadamer, 1996: 232-234). Важливо, що після свого навернення Августин надалі досліджує свій гріх, як актуальний для нього, що нехарактерно для інших авторів. Французький дослідник М.-А. Ваньє висуває гіпотезу про довгу історію навернення, яка розгортається протягом 14 років: навернення до філософії (читання Гортензія, Цицерона), інтелектуальне навернення (читання Платона). Для кульмінаційного моменту необхідним стає епізод у Міланському саду, який трансформує волю Св. Августина.

Перші середньовічні автобіографічні твори опираються на творчість Августина, середньовічна свідомість перебуває в активному пошуку Бога. Форма ствердження людського «я» виявля-

ється невіддільною від його заперечення. В епоху середньовіччя відбувся синтез агіографічного жанру, який продовжує євангельську традицію зображення християнських святих, із рисами інших жанрів. Для розвитку середньовічного автобіографізму велике значення мала житійна література як християнська література зі суворими жанровими канонами. В Європі життя святих існували як певний тип біографічної літератури. Так, наприклад, Д. Чижевський відзначає величезний вплив житійної літератури на весь наступний літературний розвиток (Чижевський, 2003: 65).

Висновки та пропозиції. «Сповідь» Августина – це релігійна книга, яка повинна служити кожному. Тривалий час вона була стандартною історією навернення, у якій тісно переплетені автобіографія та апологетика. Крім цього, у ній спостерігаємо порушення лінійності викладу реально пережитого. Поєднуючи в собі елементи різних спогадових жанрів, автобіографічний дискурс Августина виливається в довгу молитву. При цьому дотримується ідентичність автора, оповідача та персонажу, що є необхідною умовою існування автобіографії як літературного жанру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Августин. Сповідь. Київ : Основи, 1999. 319 с.
2. Бахтин М. М. Античная биография и автобиография. Вопросы литературы и эстетики. Москва : Художественная литература, 1975. С. 280–296.
3. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности. Собрание сочинений в семи томах. Т. 1. Москва : Издательство русские словари. Языки славянской культуры, 2003. С. 69–263.
4. Безрогов В. Г. Энциклопедия как форма памяти : к появлению энциклопедии нового типа. *Философский век. Альманах*. Вып. 27. Энциклопедия как форма универсального знания : от эпохи Просвещения к эпохе Интернета. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2004. С. 213–220.
5. Ворнер М. Кто же хочет перепроситься? [пер. з англ. С. Снігур]. *Критика*. 2005. № 6. С. 10–14.
6. Григорьева Н. И. Жанровый синтез на рубеже эпох : «Исповедь» Августина / Взаимосвязь и взаимовлияние жанров в развитии античной литературы. Москва : Наука, 1989. С. 229–276.
7. Дзюба І. М. Десять пишем, сто в умі. *День*. № 82, 11 травня 2002. URL : <http://www.day.kiev.ua/57236/>
8. Дильтей В. Заметки к критике исторического разума [пер. А. П. Огурцова]. *Вопросы философии*. 1988. № 4. С. 135–141.
9. Історія європейської ментальності [за ред. П. Дінцельбахера / пер. з нім. В. Кам'янець]. Львів : Літопис, 2004. 720 с.
10. Карсавин Л. П. Святой Августин и наша эпоха. Санкт-Петербург : РХГИ, 2002. С. 389–398.
11. Кирилук З. В. Аврелий Августин / Література Середньовіччя : посібник для вчителя. Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2003. 174 с.
12. Мейендорф И. Ф. Блаженный Августин / Августин : pro et contra [сост. прим. Р. В. Светлова ; сост. вст. ст., примеч. В. А. Селивестрова]. Санкт-Петербург : РХГИ, 2002. С. 411–425.
13. Михайлова М. В. Молчание и слово (таинство покаяния и литературная исповедь). Метафизика исповеди. Пространство и время исповедального слова. Материалы международной конференции (Санкт-Петербург, 26–27 мая 1997 г.) Санкт-Петербург : Изд-во Института Человека РАН (СПб Отделение), 1997. С. 9–13.
14. Неретина С. С. Аврелий Августин : исповедь как философствование. Онтология личности, знания, свободы / Августин : pro et contra [сост. прим. Р. В. Светлова ; сост. вст. ст., примеч. В. А. Селивестрова]. Санкт-Петербург : РХГИ, 2002. С. 757–806.
15. Попова Г. В. Романтична поетика «Замогильних нотаток» Ф.-Р. де Шатобріана : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн». Дніпропетровськ, 2006. 9 с.
16. Соколов Е. Г. Удостоверение личности. Метафизические исследования. Выпуск 5. Культура. *Альманах лаборатории метафизических исследований при философском факультете*. Санкт-Петербург, 1997. С. 127–148.
17. Уваров М. С. Бинарный архетип : эволюция идей антиномизма в истории европейской философии и культуры (монография). Санкт-Петербург : Изд-во Балтийского госуд. технич. унив-та, 1996. 213 с.
18. Федь І. А. Іконічна інтенція героїчного : Монографія. Слов'янськ : Канцлер, 2004. 204 с.
19. Чижевський Д. І. Історія української літератури. Київ : Видавничий центр «Академія», 2003. 563 с.
20. Gadamer H. G. Georg Misch : Geschichte der Autobiographie. *Philosophische Rundschau*. Eine Vierteljahresschrift für philosophische Kritik. 9. Jahrgang / H. G. Gadamer. Tübingen, 1961. S. 232–234.
21. Kuczynski Jürgen. Probleme der Autobiographie. Berlin-Weimar : Aufbau-Verlag, 1983. 130 S.

REFERENCES

1. Avhustyn. Spovid [Confession]. Kyiv : Osnovy, 1999. 319 p [in Ukrainian].
2. Bakhtin M. M. Antichnaya biografiya i avtobiografiya. Voprosy literatury i yestetiki [Antique biography and autobiography. Questions of literature and aesthetics]. Moskva : Khudozhestvennaya literatura, 1975. Pp. 280–296 [in Russian].
3. Bakhtin M. M. Avtor i geroy v esteticheskoy deyat'nosti [Author and hero in aesthetic activity]. Sobraniye sochineniy v semi tomakh. T. 1. Moskva : Izdatel'stvo russkiye slovary. Yazyki slavyanskoy kul'tury, 2003. Pp. 69–263 [in Russian].

4. Bezrogov V. G. Entsiklopediya kak forma pamyati : k poyavleniyu entsiklopedii novogo tipa [Encyclopedia as a form of memory: towards the emergence of a new type of encyclopedia]. *Filosofskiy vek. Al'manakh*. Vyp. 27. Entsiklopediya kak forma universal'nogo znaniya : ot epokhi Prosveshcheniya k epokhe Interneta. Sankt-Peterburg : Sankt-Peterburgskiy Tsentri istorii idey, 2004. Pp. 213–220 [in Russian].
5. Vorner M. Khto shche khoche pereprosytysya? [Who else wants to apologize?], [per. z anhl. S. Snihur]. *Krytyka*. 2005. № 6. Pp. 10–14 [in Ukrainian].
6. Grigor'yeva N. I. Zhanrovyy sintez na rubezhe epokh : “Ispoved” Avgustina / Vzaimosvyaz' i vzaimovliyaniye zhanrov v razvitii antichnoy literatury [Genre synthesis at the turn of eras : Augustine's “Confession” / The relationship and mutual influence of genres in the development of ancient literature]. Moskva : Nauka, 1989. Pp. 229–276 [in Russian].
7. Dziuba I. M. Desiat pyshemo, sto v umi [Ten we write, one hundred in mind]. *Den*. № 82, 11 travnia 2002. URL : <http://www.day.kiev.ua/57236/> [in Ukrainian].
8. Dil'tey V. Zametki k kritike istoricheskogo razuma [Notes on the Critique of Historical Reason] [per. A. P. Ogurtsova]. *Voprosy filosofii*. 1988. № 4. Pp. 135–141 [in Russian].
9. Istoriia yevropeiskoi mentalnosti [History of the European mentality] [za red. P. Dintselbakhera / per. z nim. V. Kami-anets]. Lviv : Litopys, 2004. 720 p [in Ukrainian].
10. Karsavin L. P. Svyatoy Avgustin i nasha epokha [St. Augustine and our era]. Sankt-Peterburg : RKHGI, 2002. Pp. 389–398 [in Russian].
11. Kyryliuk Z. V. Avrelii Avhustyn / Literatura Serednovichchia : posibnyk dlia vchytelia [Aurelius Augustine / Literature of the Middle Ages: a guide for teachers]. Kharkiv : Vesta : Vydavnytstvo “Ranok”, 2003. 174 p [in Ukrainian].
12. Meyendorff I. F. Blazhennyi Avgustin / Avgustin : proetcontra [Blessed Augustine / Augustine : proetcontra] [sost. prim. R. V. Svetlova ; sost. vst. st., primech. V. A. Selivestрова]. Sankt-Peterburg : RKHGI, 2002. Pp. 411–425 [in Russian].
13. Mikhaylova M. V. Molchaniye i slovo (tainstvo pokayaniya i literaturnaya ispoved'). Metafizika ispovedi. Prostranstvo i vremya ispovedal'nogo slova [Silence and Word (Sacrament of Repentance and Literary Confession). Metaphysics of confession. Space and time of the confessional word]. Materialy mezhdunarodnoy konferentsii (Sankt-Peterburg, 26–27 maya 1997 g.) Sankt-Peterburg : Izd-vo Instituta Cheloveka RAN (SPb Otdeleniye), 1997. Pp. 9–13 [in Russian].
14. Neretina S. S. Avrelii Avgustin : ispoved' kak filosofstvovaniye. Ontologiya lichnosti, znaniya, svobody / Avgustin : pro et contra [Aurelius Augustine : confession as philosophizing. Ontology of personality, knowledge, freedom / Augustine: pro et contra] [sost. prim. R. V. Svetlova ; sost. vst. st., primech. V. A. Selivestрова]. Sankt-Peterburg : RKHGI, 2002. Pp. 757–806 [in Russian].
15. Popova H. V. Romantychna poetyka “Zamohylnykh notatok” F.-R. de Shatobriana : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk [Romantic poetics of “Tomb notes” F.-R. de Chateaubriand : author's ref. dis. for science. degree of Cand. philol. Science] : 10.01.04. Dnipropetrovsk, 2006. 19 p [in Ukrainian].
16. Sokolov Ye. G. Udostovereniye lichnosti. Metafizicheskiye issledovaniya [Identity card. Metaphysical research]. Vypusk 5. Kul'tura. *Al'manakh laboratorii metafizicheskikh issledovaniy pri filosofskom fakul'tete*. Sankt-Peterburg, 1997. Pp. 127–148 [in Russian].
17. Uvarov M. S. Binarnyy arkhetyip : evolyutsiya idey antinomizma v istorii yevropeyskoy filosofii i kul'tury (monografiya) [Binary Archetype : Evolution of Antinomian Ideas in the History of European Philosophy and Culture (monograph)]. Sankt-Peterburg : Izd-vo Baltiyskogo gosud. tekhnich. univ-ta, 1996. 213 p [in Russian].
18. Fed I. A. Ikonichna intentsiia heroichnoho : Monohrafiia [Iconic intention of the heroic: Monograph]. Sloviansk : Kantsler, 2004. 204 p [in Ukrainian].
19. Chyzhevskiy D. I. Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian literature]. Kyiv : Vydavnychiy tsentr “Akademii”, 2003. 563 p [in Ukrainian].
20. Gadamer H. G. Georg Misch : Geschichte der Autobiographie [Georg Misch : History of autobiography]. *Philosophische Rundschau*. Eine Vierteljahresschrift für philosophische Kritik. 9. Jahrgang / H. G. Gadamer. Tübingen, 1961. Pp. 232–234 [in German].
21. Kuczynski Jürgen. Probleme der Autobiographie [Problems of autobiography]. Berlin-Weimar : Aufbau-Verlag, 1983. 130 p [in German].